

УДК 316.614:376.64

В.В. КУЗЬМІН

СОЦІАЛЬНА ВЗАЄМОДІЯ АГЕНТІВ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ТА СИРІТ У ВНЗ: ВСТАНОВЛЕННЯ ПЕРСПЕКТИВИ

У статті подано визначення поняття агента соціалізації, на основі аналізу життєвого шляху студентів-сиріт виявлено агентів соціалізації студентів-сиріт у ВНЗ, встановлено перспективу соціалізації в контексті соціальної взаємодії різних агентів соціалізації та сиріт у ВНЗ.

Ключові слова: агент, соціалізація, сирота, ВНЗ, взаємодія.

Кризовість сімейних відносин, проблемність демографічної політики призводять до появи такої соціальної групи, як сироти. Держава забезпечує їм конституційне право на доступність вищої освіти. Відповідно з року в рік кількість таких студентів збільшується, але ніхто не замислюється над проблемою адаптованості до умов навчання і проживання. Поодинокі заходи в цьому напрямі в масштабах держави не дають молоді змогу інтегруватись у соціум, бо через рік чи півроку “навчання” вони втрачають зацікавленість у здобутті вищої освіти, мають значну кількість пропусків занять. До того ж проблеми загострюються через відсутність житла, незадовільний стан здоров'я тощо.

Вступ до ВНЗ більшості студентам видається повним вирішенням цілого комплексу проблем соціалізації. Рекомендація приймальних комісій до зарахування на бюджетне навчання дає право на отримання матеріальної підтримки від держави у певних розмірах, додатково (у випадку необхідності) сироти на період навчання безкоштовно забезпечуються житлом.

Актуальність цієї статті полягає в тому, що вона розкриває загальну картину соціалізації сиріт, які є студентами вищих навчальних закладів. Виявлення стилю життя, особливостей соціальних взаємодій до, під час та після навчання у ВНЗ дасть змогу визначити основних агентів соціалізації сиріт, класифікувати їх у соціологічному плані.

Мета статті – визначити основних агентів соціалізації студентів-сиріт у ВНЗ з урахуванням основних сфер їх життєдіяльності.

Визначення агентів соціалізації ставить перед нами такі завдання:

1. Методологічно дослідити різновиди та діяльність агентів соціалізації.
2. На основі аналізу життєвого шляху студентів-сиріт подати своєрідну класифікацію агентів їх соціалізації.
3. Встановити перспективу соціалізації в контексті соціальної взаємодії різних агентів соціалізації та сиріт у ВНЗ.

До сьогодні агентів соціалізації учнівської та студентської молоді в контексті соціалізації розглядала невелика кількість науковців, серед них:

О. Дікова-Фаворська досліджувала соціологічну концептуалізацію освіти осіб з функціональними обмеженнями здоров'я; Н. Лавриненко – процес педагогічно керованої соціалізації в закладах загальної середньої освіти; А. Карнаух – політичну соціалізацію студентської молоді; В. Швачка – правову соціалізацію особи в сучасних умовах; Н. Шанідзе – систему безперервної освіти; Д. Дмитрук – соціокультурні чинники прийняття політичних рішень; Н. Пробийголова – тенденції процесу політичної соціалізації молоді в сучасній Україні; О. Фудорова розглядала вищу освіту як чинник підвищення соціального статусу осіб з обмеженими можливостями; Г. Бурова – соціологічні аспекти життєвих стратегій студентської молоді з обмеженнями здоров'я.

Розгляд соціальної взаємодії агентів соціалізації у ВНЗ на основі аналізу життєвого шляху студентів-сиріт дасть змогу уважніше проаналізувати та встановити перспективи соціалізації цієї соціальної групи в контексті соціальної взаємодії агентів соціалізації та сиріт у ВНЗ.

Загальноприйнято вважати, що соціалізація містить у собі набір агентів і механізмів, завдяки яким забезпечуються соціальні погодження і норми моралі. Агенти соціалізації – це конкретні люди, які навчають людину культурних норм і допомагають засвоювати соціальні ролі.

Агенти первинної соціалізації – люди, які становлять найближче оточення особи (батьки, родичі, друзі). Вони виконують багато функцій (батько – вихователь, друг, опікун, учитель тощо), їхні функції взаємозамінні (скажімо, батько за певних умов може взяти на себе виконання функцій матері щодо дитини), разом з тим кожен агент дає індивіду в процесі соціалізації саме те, що він може дати. Агенти вторинної соціалізації – представники адміністрацій, інколи вищого навчального закладу, армії, підприємства, партій, засобів масової інформації та ін. Контакти з цими агентами є коротшими, а їхній вплив, як правило, слабший, ніж в агентів первинної соціалізації. Кожен із них виконує не більше однієї-двох функцій, їхні функції спеціалізовані, а тому не можуть бути взаємозамінними.

Інститути соціалізації – установи, які впливають на процес соціалізації, спрямовують його, розвивають особистість, розширюють її знання про світ, її розуміння того, якою є бажана і небажана соціальна поведінка [1].

Енциклопедичне визначення поняття “агенти соціалізації” таке: інститути, люди і соціальні групи, які сприяють соціалізації особистості [2, с. 341]. Тобто агенти соціалізації – це люди, соціальні групи і соціальні інститути (освіта, ЗМІ тощо), тобто це повний набір чинників, які тією чи іншою мірою впливають на соціалізацію.

Майже з усіх інститутів соціалізації найважливішою та найвпливовішою була і залишається сім'я, вплив якої дитина відчуває раніше за все. Закладені в ранньому дитинстві під час взаємодії з батьками цінності, норми, уявлення багато в чому визначають її життєвий шлях, формують соціальну позицію. Крім свідомого, цілеспрямованого виховання батьками, на дитину впливає також внутрішньосімейна атмосфера, причому ефект цього впливу, накопичуючись з віком, проявляється в її особистості.

Дещо інша картина відбувається з неповними сім'ями, дітьми, які виховуються не в домашніх умовах – у дитячих будинках, інтернатних закладах, або, як у нашому випадку, ВНЗ, де навчаються студенти-сироти на денному відділенні. Залежно від індивідуальних особливостей кожного сироти вони проживають або з родичами (у помешканнях опікунів, піклувальників), або в умовах студентських гуртожитків.

Виховання та освіта, які є механізмами процесу соціалізації, у таких умовах стають державною справою, що вимагає особливого планування, фінансування, управління та координації зусиль між усіма агентами соціалізаційних впливів на молодіжне середовище. Під час навчання у ВНЗ у студентів закладаються фундаментальні основи особистості, її здатності до адекватного оцінювання соціальних процесів, уміння застосовувати набутий досвід на практиці для розгортання власної життєдіяльності.

Соціалізуючись, індивід не лише включається в систему суспільних відносин шляхом оволодіння необхідних якостей, а й набуває неповторних, унікальних рис. А це дає змогу розглядати соціалізацію як процес індивідуалізації особистості. Труднощі в процесі соціального становлення та розвитку молоді зумовлені ускладненнями в діяльності провідних інститутів соціалізації – сім'ї, навчального закладу, ЗМІ, закладів культури, дозвілля тощо.

Процес соціалізації відбувається в багатьох соціальних інститутах, проте, крім сім'ї, домінуючі позиції продовжують тримати навчальні заклади всіх рівнів. Наприклад, Т. Парсонс звертав увагу на особливу значущість навчальних закладів у процесі соціалізації. Також вважав, що саме школа за підтримки вчителів може заохочувати, стимулювати й готувати учнів до виконання в майбутньому певних соціальних ролей [3].

Аналогічну точку зору висловлював Е. Дюркгейм, вважаючи першочерговим завданням соціалізації дітей навчальних закладах залучення їх до груп і підпорядкування груповим правилам і нормам. У прийнятті та засвоєнні групових цінностей колективу він розумів передумову досягнення кінцевої мети соціалізації – входження в систему моральних і культурних цінностей, норм, форм поведінки [4].

До того ж вагому частку в процесі соціального становлення молоді відіграють різні форми громадських об'єднань (спортивні, туристичні та художні секції, гуртки по інтересах, музичні та художні школи тощо). За їх підтримки додатково надається можливість набуття відповідних соціальних функцій, якостей переходить у суспільно корисну діяльність студента.

Молодь не може існувати сама по собі – їй потрібне спілкування з однолітками. У молодіжному середовищі існують певні правила, норми, які реалізуються в специфічних атрибутах, наприклад, вживання алкоголю в компаніях, на вечірках, паління цигарок, щоб позбавитися сором'язливості й набути відчуття розкутості. Для підлітків та молодих людей група має багато привабливих рис, тому молода людина, яка бажає до неї приєднатися, намагається досконало виконувати “правила гри” і дотримуватися певних норм цієї групи, тобто вживати алкоголь, палити, на-

віть якщо це їй гидко. До цього можуть спонукати глузування, підбадьорювання, колективний вплив, умовляння тощо. І якщо молода людина не може або не хоче чинити опір такому тиску, вона практично приречена на куріння або вживання алкоголю [5, с. 151].

На окреме вивчення заслуговує такий агент соціалізації, як студентський гуртожиток, у якому студенти перебувають більшу частину вільного від навчання часу. Як вважає Р. Нікіфоров, досить проблемним є процес адаптації студента до умов життя в незнайомому місті, налагодження взаємовідносин із товаришами по кімнаті, вирішення питань із самообслуговування, самовиховання тощо [6, с. 124].

Істотний вплив на соціалізацію дітей та молоді здійснюють засоби масової інформації – мережа Інтернет, газети, журнали, засоби телерадіомовлення, вітчизняний та зарубіжний кінематограф тощо. Останнім часом набули значного поширення так звані “соціальні мережі”, які у близькому майбутньому полонять, захоплять левову частку молоді. Якісний бік цього виду діяльності досить сумнівний: соціальні мережі несуть у собі небезпеку поширення аудіовізуалізованої продукції, яка агітує на користь аморальної поведінки молоді в основних сферах суспільного життя.

Значний вплив на поведінку людей також мають норми культури та моралі суспільства. Оскільки вони сформовані на основі багатьох цінностей, суспільство уникає загальної одноманітності.

Велику роль у сучасному суспільстві відіграє такий агент соціалізації, як субкультура, та відповідно її складова – студентська субкультура. За допомогою цього агента соціалізації полегшується адаптація до студентського (молодіжного) оточення. Субкультура допомагає молоді, яка навчається у навчальних закладах, вийти на якісно новий рівень. Субкультура передбачає, що у навчальних закладах студенти спілкуються своєю унормованою мовою – “сленгом”. На полицях книгарень міст можна придбати різні тлумачні словники молодіжного сленгу [7], в яких, наприклад, навіть у вступному слові автора надруковано синхронний переклад молодіжного сленгу на рідну мову [7, с. 3].

Соціологічна наука вважає, що однією із причин виникнення підліткової та молодіжної субкультур є криза соціалізації, яка виражається в руйнуванні культурних цінностей та норм, усього способу життя [8].

Багато авторів термінологічно здійснює класифікацію агентів соціалізації у вигляді своєрідної їх рубрикації. Аналізуючи праці науковців, Н. Голованова та А. Мудрик пропонують своєрідну ієрархію факторів соціалізації (макро, мікро, мезо) [9, с. 152; 10, с. 42]. На основі цього та аналізу життєвого шляху сиріт подамо своєрідну класифікацію агентів їх соціалізації у вигляді таблиці.

Посадовими особами (агентами) соціалізації сиріт у ВНЗ можуть бути: соціальний працівник; юрист (фахівець юридичного відділу), психолог, адміністрація факультету, ректорат ВНЗ. Також важливою може бути допомога первинних профспілкових організацій студентів та органів студентського самоврядування, студентських соціальних служб, центрів соціальних служб тощо.

Класифікація агентів соціалізації сиріт у ВНЗ

Агенти соціалізації	Зразки
Макроагенти	держава, суспільство, етнос
Мікроагенти	сім'я, групи однолітків, різні організації (виховні, добровільні, релігійні, контркультурні тощо)
Мезоагенти	групи людей, пов'язані національною ознакою; регіон, населений пункт, субкультура
Агенти індивідуальної дії	кумири, фани, ідеалізовані образи, піклувальники, куратори, викладачі, юристи, соціальні працівники тощо
Агенти групової дії	заклади інтернатної опіки, ВНЗ, академічна група, оточення друзів, гуртки, секції, студентські гуртожитки, органи самоврядування, інші об'єднання
Агенти інституціональні	освіта, економіка, релігія тощо
Агенти неінституціональні	культура, мораль, молодіжна (студентська) субкультура, Інтернет, соціальні мережі, ЗМІ
Прямої дії	сім'я, близьке оточення (піклувальники, вихователі, друзі), освіта, заклади культури, дозвілля тощо
Непрямої дії	такі галузі, як політика, право, ЗМІ та ін.

Соціальна взаємодія наведених агентів соціалізації повинна мати на меті соціальне становлення студента-сироти, здобуття необхідного обсягу знань, умінь та навичок, наявність яких буде слугувати критерієм соціалізації. У випадку ж незасвоєння цих знань, норм та правил особистість опиняється в оточенні бар'єрів і, відповідно, не спроможна інтегруватися в соціум.

Зі вступом до навчального закладу студент отримує значні кошти, що значно деформує їх мотиваційний механізм до здобуття якісної вищої освіти більшості студентів-сиріт. Студенти-сироти мало знайомі (якщо і знайомі) із соціальними працівниками, психологами, представниками студентських соціальних служб та міських (обласних) центрів соціальних служб тощо.

Сьогодні ж зусилля ВНЗ щодо підтримки представників соціальної групи сиріт у ВНЗ в основному спрямовуються в сторону фінансового насичення підопічних. Молодь більшою мірою йде до вищої школи не так за дипломом, як за забезпеченням пристойного життя на найближчі роки. У такому випадку діяльність ВНЗ України має бути організована таким чином, щоб були створені та діяли необхідні передумови успішного навчання та виховання сиріт, забезпечувалася соціальна взаємодія основних агентів соціалізації, створювалось підґрунтя для усвідомлення сиротами гострої необхідності самовдосконалення та саморозвитку.

Висновки. Таким чином у результаті аналізу життєвого шляху студентів-сиріт у ВНЗ було з'ясовано, що в їх житті є такі агенти соціалізації, як: сім'я, групи однолітків, піклувальники, викладачі, друзі, вихователі тощо. За відсутності головного агента соціалізації, тобто сім'ї, у студентів-сиріт виникає необхідність заміщення цього агента іншими особами, групами або соціальними інститутами. Це призводить не тільки до деформації

процесу соціалізації в цієї групи осіб. Також через відсутність взаємодії наведених агентів соціалізації виникає слабка перспектива соціалізації в контексті соціальної взаємодії різних агентів соціалізації та сиріт у ВНЗ.

Список використаної літератури

1. Танчин І.З. Соціологія : навч. посіб. / І.З. Танчин. – К. : Знання, 2008. – 351 с.
2. Соціологія: Терміни, поняття, персоналії : навчальний посібник для вузів / за заг. ред. В.М. Пічі. – К. : Каравела ; Львів : Новий світ, 2000. – 480 с.
3. Американская социология. – М. : Прогресс, 1972. – 392 с.
4. Лавриченко Н.М. Педагогіка соціалізації: європейські абриси / Н.М. Лавриченко. – К. : ВіРа ІНСАЙТ, 2000. – 444 с.
5. Молодь України у дзеркалі соціології / заг. ред. О. Балакіревої і О. Яременка. – К. : УІСД, 2001. – 210 с.
6. Социология и высшая школа : II социологические исследования учебно-воспитательной работы в высшей школе : ученые записки / Горьк. гос. ун-т им. Н.И. Лобочевского, 1970. – 224 с.
7. Никитина Т.Г. Толковый словарь молодежного сленга: Слова, непонятные взрослым : ок. 2000 слов / Т.Г. Никитина. – М. : Астрель, 2003. – 736 с.
8. Бушмарин Н.В. Молодежная культура: истоки и тенденции развития / Н.В. Бушмарин // Человек и культурно-историческая традиция : сборник научных трудов. – Тверь : Изд. Тверского ун-та, 1991. – С. 34–42.
9. Голованова Н.Ф. Социализация и воспитание ребенка / Н.Ф. Голованова. – СПб. : Речь, 2004. – 272 с.
10. Мудрик А.В. Социализация человека : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / А.В. Мудрик. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Академия, 2006. – 304 с.

Стаття надійшла до редакції 2 серпня 2012 р.

Кузьмин В.В. Социальное взаимодействие агентов социализации и сирот в вузах: установление перспективы

В статье дано определение понятия агента социализации, на основе анализа жизненного пути студентов-сирот выявлены агенты социализации студентов-сирот в вузах, установлено перспективу социализации в контексте социального взаимодействия различных агентов социализации и сирот в вузах.

Ключевые слова: агент, социализация, сирота, вузы, взаимодействие.

Kuzmin V. Social interaction agents of socialization orphans in higher education: setting prospect

The article contains a definition of an agent of socialization, by analyzing the way of students living orphans found socialization agents orphan students in high school, found the prospect of socialization in the context of social interaction between different agents of socialization and orphans in high school.

Key words: agent, socialization, orphans, university interaction.